

Evolusjonær psykologi og psykiatri

Av Wolfgang B. Lindemann

Skal man akseptere evolusjonsteorien, er det å forvente at ikke bare anatomien og fysiologien til levende vesener, dyr som mennesker, er formet i et vekselspill av mutasjon og seleksjon - men også følelsene og adferden. Derfor finnes det i den evolusjonistisk pregede forskningen tilløp til å forklare den menneskelige psykologi og psykiatri mot en evolusjonistisk bakgrunn.

Det finnes en stor mengde populærvitenskapelige publikasjoner som befatter seg med "evolusjonær psykologi", dvs. forklaringer på *alle* psykologiske egenskaper hos mennesket. (1) (2) I alle større bokhandler støter man på bøker med dette tankegodset. De prøver å gi evolusjonsbiologiske forklaringer på sosial adferd, seksual- og parbindingsadferd, familieliv, aggresjon og til og med kunst og religion. Slike populærvitenskapelige bøker bygger på sosiobiologiske og humanetologiske fagpublikasjoner. (3)

Den aktuelle psykologien skal utvides med en ny dimensjon: de "evolusjonsbiologiske forklaringer". For å si det abstrakt: et bestemt psykologisk kjennetegn har for det første en umiddelbar forklaring (psykologisk, anatomisk, læringsteoretisk m.m.); I tillegg har det en evolusjonsbiologisk forklaring, som tar for seg hvilken hensikt, mening eller funksjon dette kjennetegnet har for organismen i sin helhet.

For eksempel bærer mange kvinner med seg ønsket om å gifte seg og få barn, fordi (umiddelbar forklaring) denne selvreproduktive adferden utløses gjennom hormonell omstilling i puberteten. Hensikten eller funksjonen ved dette er (evolusjonsbiologisk forklaring) at gener som kan styre hele organismen i retning av en slik adferd, kommer bedre til uttrykk i den følgende generasjonen. Med tiden økte mengden av slike gener i populasjonen, mens på den andre siden et individ hvis gener ikke fremkaller

en adferd for selvreproduksjon har en mindre sannsynlighet for etterkommere. Den menneskelige psykologi blir nå forstått som resultatet av alle enkeltmekanismer, tilpasninger og programmeringer som *Homo sapiens sapiens* har ervervet seg i evolusjonens løp. Her dreier det seg mer om en serie enkeltvise tilpasninger enn om en gjennomtenkt, harmonisk planlagt helhetlig mekanisme. Gjennom hele evolusjonens forløp har den stadig måtte reagere på nye, uforutsette utfordringer som ikke står i forbindelse med hverandre.

Et annet grunnleggende postulat er at vår hjerne ble formet for en annen omgivelse enn dagens: den afrikanske savannen, hvor mennesket skal ha tilbrakt størstedelen av sin hypotetiske evolusjon - og ikke i industrisamfunnet i det 3. årtusen etter Kristus. Tilsvarende viser det seg at vår psykologiske utrustning i flere henseende ikke er adekvat i dag, og mange angivelige feil kan forklares på denne måten. Hertil noen sitater fra en av de mest utbredte bøkene om dette temaet:

"Det som vi frykter, er dypt rotfestet i vår underbevissthet, og enda i dag bærer vi med oss urfrykten etter våre forfedre. Vår evolusjonspregede psyke er innstilt på å reagere på ganske bestemte farer i vårt miljø. (...) Alle foreldre gjør den frustrerende erfaringen at deres kjære små uten å betenke seg springer omkring på trafikkerte veier, eller pirker med gaffelen i en stikkontakt. Samtidig er de fryktelig redde for store hunder, edderkopper eller mørke kjellere. Man trenger ikke mye fantasi for å kunne forestille seg at store rovdyr, giftige edderkopper og mørke huler spredte frykt (med god grunn) hos våre forfedre; Hovedveier og stikkontakter har ikke funnes såpass lenge at de har kunnet utøve et evolusjonspress på vår psyke." (p. 130f)

"Det at tidspunktet for når kvinnen kan bli gravid er skjult, utviklet seg muligens som et sjakktrekk i den subtile maktkampen som ka-

rakteriserte det sosiale samspeilet mellom kvinner og menn i urhistorien. Siden kvinner investerer mest i sine barn, vil de være sikre på (*dvs. at gener blir selektert, som fremmer en slik adferd hos kvinner - kvinnene handler slik uten at de er seg bevisst om de dypere årsaker WL*) at også faren hjelper til med barneoppdragelsen. Samtidig ønsker fedrene (*fedrenes gener osv. WL*) naturligvis en garanti for at de barna de oppdrar er sine egne. Fra mannens synsvinkel hadde det vært bedre om kvinnen hadde gitt tydelig til kjenne når hun kan bli gravid. Da kunne han være mer sikker på om han er faren. Under den korte fruktbare fasen kunne han verge mot konkurrentene - og i den resterende tiden overlate henne til seg selv". (4)

"Med tiltagende økonomisk uavhengighet kommer den moderne kvinnen tilbake til en type relasjon til mannen som våre tidlige forfedre har levet i gjennom mange tusen år. ... Innen jeger- og samligrupper lever parene f.eks. sammen i bare fire-fem år, hvilket er tilstrekkelig for å oppdra et småbarn; Deretter går de, om de ønsker, atskilte veier og leter etter en ny partner. De tidligere menneskene som levde i tusener av år som jegere og samlere kunne hatt en lignende "pardannelsesadferd". Antropologen Helen Fischer fra det amerikanske museet for naturhistorie tror at "det forbannede 7. året" i nåtidens ekteskap er en levning av det serielle monogamiet, slik som våre forfedre kunne ha levd." (5)

"Et av de mest innlysende og særdeles ergerlige eksempler på hvordan evolusjonære mekanismer virker "ubremset" på dagens samfunn er sjalusi-adferden hos menn og kvinner. Den evolusjonære logikken for sjalusi er enkel: En mann som investerer i et barn som en annen har avlet lider fra en evolusjonær synsvinkel et stort ressurstap, siden han har strevet for etterkommeren til en annen". (6)

Trist, men dessverre sant: Evolusjonpsykologisk sett er den høye voldsberedskapen i jenter på ingen måte unormalt når forutsetningene fattigdom, manglende utdanning og en passende anledning sammenfaller. Når man eier noe er det ikke verdt å miste livet for det, sier Wilson. Men når en ikke har noen ting, er utsikten til å være død og til å leve et helt liv uten en kvinne eller en sosial status i grunnen fullstendig likeverdige. Utviklings-historisk må en be-

trakte livet sitt som verdiløst om en ikke har utsikt til etterkommere. Jo færre muligheter han ser i fremtiden, desto mer er han villig til å risikere." (7)

Som drivende kraft for evolusjonen av primatenes hjerne mot dens enestående størrelse antar man at det har eksistert et seleksjonspress mot en høykompleks sosial adferd: Primater som levde sammen i flokk hadde ulik tilgang til næringsmessige og seksuelle grupperessurser, avhengig av ens sosiale posisjon. Individuer som kunne forbedre sin posisjon gjennom en økt evne til bedrag, trusler, allianser, utnyttelse av egnede øyeblikk og ikke minst gjennom fysisk makt, hadde større sjanse til å etterlate seg avkom med sitt arvemateriale, som jo hadde gitt dem disse evnene. Ved dette ekstrapoleres etologiske forskningsresultater på afrikanske menneskeaper mot de hypotetiske menneskelige forfedrene.

En kritisk vurdering av slike tanker vil vise at de er meget spekulative: Adferden til de antatte menneskelige forfedre og dens evolusjon er à priori ikke observerbar. Fossiler som eneste vitner til fortiden gir ingen opplysninger om adferden. Man vinner slike data fra observasjon av dyr som lever i dag og overfører dem til påståtte menneskelige forfedre - og gjennom fantasifulle konstruksjoner av "seleksjonspress", som skal forklare en bestemt adferd og et bestemt psykologisk kjennetegn. Til sist trekker man slutningen fra en eksisterende meningsfull funksjon til en evolusjon som har funnet sted - noe som er logisk umulig. En slik konklusjon er bare tillatt om man forutsetter evolusjonsteorien. (Konklusjonen blir enda mer komplisert gjennom at også likeså meningsløse konstruksjoner kan forklares med evolusjon: som "feilkonstruksjon" eller "levninger").

Innen psykologifaget blir dette konsekvent funksjonelle synet av begge pionerer i den "darwinistiske" eller "evolusjonære" psykiatrien Michael McGuire, professor i psykiatri ved University of California og Alfonso Troisi, psykiater ved det medisinske fakultetet i Roma, utvidet til å gjelde sykelige tilstander i den menneskelige psyken (8): I første omgang utvikler de en teori om menneskelig adferd, menneskelig etologi, som består av virkning av og interaksjon mellom fire evolusjonært oppståtte subsystemer for:

Overlevelse
Selvproduksjon
Slektning-hjelp
Vekselvis-hjelp

Avhengig av den konkrete situasjonen kan det ene eller det andre av subsystemene bestemme adferden - f.eks. blir anstrengelser for å finne en seksualpartner redusert når en befinner seg i livsfare. Omvendt er den enkelte villig til å redusere sin egen mulighet for å overleve for å bistå barn eller slektninger (dem han deler genene med) eller venner (dem han forventer en lignende bistand fra).

Hver enkelt av disse fire subsystemene kan videre deles opp i fire nøkkelkomponenter som bygger på hverandre, og interagerer med hverandre, for å frembringe en adferd som svarer til situasjonen. I rekkefølgen med minskende "elementærhet" dreier det seg om:

Automatiske systemer
Motivasjoner og mål
Algoritmer
Adferds-strategier

Automatiske systemer er anatomisk-fysiologisk-psykologiske systemer, som filtrerer ekstern og intern informasjon, selekterer og klassifiserer den etter prioritet uten å være underlagt vår bevisste vilje direkte. Eksempler er å se, å høre, å gjenkjenne personer, å registrere andre menneskers ønsker og emosjonelle tilstander.

Motivasjon og målsettinger er spesifikke for hvert av de fire subsystemene, og betyr i subsystem 1 å opprettholde den fysiske helsen, eller å finne og bruke ressurser og å søke nærheten til fortrolige personer og omgivelser. Innen subsystem 2 er motivasjon og målsetting rettet mot å erkjenne og binde en seksualpartner, å få avkom og beskytte det. Subsystem 3 har bl.a. som motivasjon og målsetting å lete frem sikre omgivelser for slektninger, respektivt å beskytte slektninger for angrep. Subsystem 4 inneholder å identifisere "gode" og "dårlige" venner, å lete etter dem, eller å unngå dem ("gode" er de som gir hjelp, "dårlige" er de som nekter å hjelpe).

Algoritmer benytter informasjonen som er stilt til disposisjon av automatiske systemer, og utvikler ut av dem adekvat adferd for å oppfylle motivasjonen og målene, mens adferds-strategier omsetter adferden som er utviklet av algoritmene.

Denne adferdsteorien blir nå anvendt på

psykiatriske sykdomsbilder: Ved et bestemt sykdomsbilde som depresjon, schizofreni, eller anoreksia nervosa eller en fobi, finner man frem til subsystemer og deres komponenter som i det enkelte tilfelle kan være forstyrret. I neste steg etableres en terapiplan. Den anvender de fire vesentlige psykiatriske terapeutiske fremgangsmåter: psykoanalyse, adferds- og kognitiv terapi, medisiner og sosioterapi som tilstreber en forbedring av tilstanden eller helbredelse av pasienten. Denne terapien går leilighetsvis ut over de intervensjoner og mål som oppfattes som klassisk medisinsk terapi. Den tilstreber nemlig en normalisering av den helhetlige adferden til hele livskonteksten hos et individ.

I forbindelse med en slik "evolusjonær" terapi kan f.eks. en ugift middelaldrende kvinnelig pasient, som lider av depresjon i forbindelse med biologisk sterilitet, bli anbefalt å skifte bosted for å støtte sin søster som tante ved oppdragelsen av hennes barn (kompensasjon for manglende oppfyllelse av motivasjon og mål i subsystem 2 gjennom styrket engasjement i subsystem 3). Slike utgangspunkt for terapi gir faktisk bedre resultater enn den isolerte symptombehandlingen av depresjon gjennom medikamenter, eller forsøket på å bevirke en relativisering av uopnåelige motivasjoner og mål i området til subsystem 2 gjennom psykoterapi.

Et av de grunnleggende anliggender i den evolusjonære psykologien og psykiatrien, nemlig (igjen-)innføringen av et funksjonelt syn innen de to fagene, kan bare ønskes velkommen. (9) Et menneske og det han føler og fornemmer, og hvordan han forholder seg, kommer ikke ut av et lufttomt rom, og kan ikke formes etter en hvilken som helst metode. Det er ikke bare "betinget gjennom miljøet" eller "et resultat av oppdragelsen". Det finnes psykologiske kjennetegn som preger menneskets adferd, og som det har "fått med seg". Både fra et evolusjonistisk eller et kreasjonistisk syn er det meningsfullt å anta at vesenet menneske eksisterer i to utførelser (mann og kvinne) som er spesialisert på ulike oppgaver, med tilsvarende små forskjeller i kroppsbygning, tankesett og adferd. Den moderne psykologien bekrefter eksistensen av subtile forskjeller mellom mann og kvinne i de nevnte områdene. Felles for begge er en "foruttilpassning" til verden de må leve i. Også

en intelligent skaper kunne være interessert i å lette livet for sine skapninger, ved at han utsty- rer dem med en bestemt adferd og bestemte ten- keskjemaer. Det er åpenbart at dagens menne- sker ikke forholder seg slik Gud har oppfordret dem til å gjøre gjennom Jesus Kristus. Det er meningsløst å anta at en god Gud har frembrakt mennesker med alle de svakheter og feil som de fremviser i dag. Derfor er det her viktig å innfø- re begrepet til "natura vulnerata". (10) Etter bi- belsk overbevisning og kirkens lære er menne- sket slik vi kjenner det i dag ikke blitt skapt slik av Gud. Etter en tilstand av vennskap med Gud i besittelse av urstands nåden: "donum scientiae, donum immortalitatis" og friheten fra brennen- de seksualdrift, er mennesket falt i synd av egen skyld. Dette betydde tap av de overnaturlige gaver fra Gud til menneskene, og en svekkelse av de naturlige gaver. Spesielt er innordningen og harmonien av de menneskelige drifter, følel- ser og emosjoner i en sannferdig menneskelig helhet blitt tapt. Menneskets tilbøyelighet til å synde - f.eks. å bryte ekteskapet, forlate hustru og barn, stjele fra medmennesker, å såre dem eller drepe dem - er riktignok mulig å beskrive psykologisk. Den er i mindre grad uttrykk av en forstyrret eller evolusjonært oppstått hjerne- funksjon, men et uttrykk av at vår natur er syn- dig og såret. Disse svakhetene er allikevel ikke så sterke at de overvinnes mennesket og behers- ker det - de bøyer dets adferd i en bestemt ret- ning, som oftest er rettet mot Guds vilje, men de tvinger det ikke frem.

Hvorfor ser mange av disse svakheter me- ningsfulle ut? En forklaring finner vi muligens i følgende overveielse: Bibelen sier at Gud laget klær til menneskene ved utdrivelsen av paradiset (1. Mosebok 3,21). I videre forstand kan det- te forstås slik at Han ga mennesket en utrust- ning som skulle gjøre det mulig for det å overle- ve i en verden som er blitt fiendtlig for det. Til denne utrustningen kunne det regnes en rekke av instinkter, psykologiske mekanismer og egenskaper, som delvis ble omtalt her. De skul- le gjøre livet lettere for de uvitende menneske- ne. Ved siden av den allerede nevnte preferan- sen for bestemt næringsrik mat, kan det nevnes redselen for bestemte situasjoner, mannens pre- feranse for unge og pene kvinner (som sannsyn- ligvis ennå befinner seg foran menopausen og dermed har reproduksjonsevne og er friske) og

kvinnens preferanse for sosialt bra situerte menn som partnerer (slike garanterer en større trygghet under svangerskapet og oppdragelsen av barna) osv. Etter at mennesket har mistet Guds vennskap, og dermed urstands nåden, fal- ler mennesket delvis tilbake til et dyrisk nivå. Men det er ikke et dyr, og kommer aldri til å bli et dyr. Mennesket forblir et vesen med eget an- svar; med evnen til innsikt og kjærlighet, og dermed til sist et menneskelig vesen med evnen til å erkjenne Gud.

Vi ser sporene av en god Skaper også innen psykologien - en tanke som på ingen måte er ny: Den greske generalen og filosofen Xeno- phon, som skrev naturvitenskapelige avhand- linger etter han hadde forlatt sin aktive tjeneste, berettet om en samtale mellom sin lærer Sokra- tes og Atheneren Aristodemos for 2400 år si- den:

"Oppfatter du de som skaper ubevegelige bilder uten sjel som mer verdt å beundre, enn de som skaper levende vesener med sjel og beve- gelsesevne?"

Naturligvis, ved Zeus, de som skaper leven- de vesener - så fremt de ikke oppstår gjennom en ren tilfeldighet, men gjennom en skapende fornuft. Av de gjenstander det er usikkerhet hva de brukes til, og de som åpenbart tjener et nyttig formål, hvilke mener du er blitt til gjenn- om tilfeldighet, og hvilke er blitt til gjennom skapende fornuft? Naturligvis er de som tjener et nyttig formål blitt til av en skapende fornuft. Synes det ikke at Han, som skapte mennesket fra begynnelsen, har gitt dem egenskaper de kan observere alt med, nemlig øynene for å se det synlige, ører for å høre det hørbare? Og hva slags gevinst hadde vi av luktene om ingen had- de gitt oss nesene? ... Synes du ikke at det ligner verket av et forsyn - at den har beskyttet øyet med øyelokk som åpner seg under bruk, men er stengt under søvn siden det er lett sårbart; og at den har plassert øyevippene som nett slik at vindene ikke skader? ... selv om dette er innret- tet såpass omsorgsfullt, er du i tvil om hvorvidt dette er et verk av tilfeldighet eller av en ska- pende fornuft? Neida, ved Zeus, svarte Aristo- demos, hvis man betrakter det slik, ligner dette jammen verket av en klok og vennlig mester."

Til oppsummering kan vi si at den evolusjo- nære psykologi og psykiatri, under en annen betegnelse, nemlig den funksjonelle psykologi

og psykiatri, kan bety en vesentlig forbedring av våre kunnskaper, siden den markerer overgangen fra deskripsjon til en kausal erklæring. Det er sikkert ønskelig at også kristne befatter seg med denne materien. Uakseptabelt for kristne - og naturvitenskapelig betenkelig - er slutningen fra meningsfull konstruksjon til pågått evolusjon, ignorering av Bibelens utsagn om ufullkommenhetens opprinnelse, lidelse og død innen skaperverket, og en etisk rettferdiggjørelse av den menneskelige adferd som vi observerer i dag.

Noter

1 f.eks William F. Allman, Mammutjäger in der Metro, Wie das Erbe der Evolution unser Denken und Verhalten prägt, Heidelberg - Berlin 1999, Spektrum Akademischer Verlag (amerikansk 1. opplag 1994).

2 Luigi Luca Cavalli - Sforza, Gene, Völker und Sprachen: Die biologischen Grundlagen unserer Zivilisation, oversatt fra italiensk, München 1999.

Andreas Paul, Von Affen und Menschen, Verhaltensbiologie der Primaten, 1998.

Klaus Richter, Die Herkunft des Schönen, Grundzüge der evolutionären Ästhetik, 1999.

Bernhard Derk, Das universale Weltbild, Evolution und Naturphilosophie, 1991.

3 f.eks standardverk til Lorenz-elev Irenäus Eibl - Eibesfeldt, Die Biologie des menschlichen Verhaltens, Grundriss der Humanbiologie, 3. überarbeitete Auflage, Seechamer Verlag 1997.

4 William F. Allman, ibidem p. 165

5 ibidem p. 170 f

6 ibidem p. 176

7 ibidem p. 197

8 Michael McGuire, Alfonso Troisi, Darwinian Psychiatry, Oxford New York u.a. 1998, Oxford University Press.

9 uten å gi nærmere henvisninger minner en på at det var selvfølgelig for naturforskere i den kristne middelalderen og den tidlige nytiden før Darwin å finne en teologi i alle levende vesener.

10 saml. Alfred Niedermeyer "Mennesket er (...) en skapelse som er falt fra den opprinnelige skapelsestilstanden (prinsippet av natura vulnerrata). Gjennom dette fallet allene forklares opprinnelsen av det onde i verden i: idem, Allgemeine Pastoralmedizin, Band 1: Philosophische Propädeutik der Medizin, Wien 1955 p. 163.

Wolfgang B. Lindemann er lege
Strasbourg
Lindewb9@aol.com